

Medie- og kommunikationsteorier

— historie og aktualitet

Nedenstående er de indledende overvejelser, der ligger til grund for arbejdet med bogprojektet 'Medie- og kommunikationsteorier — historie og aktualitet'. Der kan læses mere om bogprojektets aktuelle status på www.medieteori.dk, under 'Publikationer'.

Niels Brügger, januar 2003

EMNE OG HENSIGT

Det samlede bogprojekts overordnede emne er medie- og kommunikationsvidenskabernes teorier, disses historie og aktualitet.

Hensigten med samtlige bøger er at give en grundig, samlet og systematisk indføring i de væsentligste af de videnskabelige teorier, som har kendetegnet — og kendetegner — de medie- og kommunikationsvidenskabelige forskningsfelter. Værket skal udfylde rollen som første indføring i de videnskabelige teoriers traditioner og kernebegreber, hvorved læseren skulle få det fornødne faglige grundlag og overblik til sidenhen eventuelt at læse primærlitteraturen.

For så vidt værkets primære sigte er de medie- og kommunikationsvidenskabelige teorier, så er emnet ikke at sige noget om, hvad der kendetegner medier og kommunikation, men derimod at behandle *teorierne om*, hvordan man inden for en videnskabelig diskurs har forholdt sig til, hvad der kendetegner medier og kommunikation. De konkrete medier og kommunikations-

former indgår dog, for så vidt de er nødvendige for at illustrere eller eksemplificere forhold ved en given teori.

OVERORDNET OPBYGNING

Dette mål søges indfriet ud fra to selvstændige, men sammenhængende og supplerende vinkler.

Dels i 8 *oversigtsværker*, hvor en række danske medie- og kommunikationsforskere introducerer til og diskuterer feltets centrale teoretiske positioner og temaer.

Dels et *opslagsværk* over de væsentligste begreber, personer, strømninger mm. inden for medie- og kommunikationsvidenskabernes teori.

Samtlige bind er både selvstændige og integrerede. De er hver især skrevet som selvstændige bøger, der kan læses uafhængigt af de øvrige. Men samtidig hænger de sammen: a) de første 8 bind er alle del af en overordnet struktur og indholdsmæssigt skrives de alle med udgangspunkt i samme overordnede disponeringsprincipper (jvf. senere), b) opslagsværket henviser til uddybende gennemgange og litteraturlister i de øvrige bind. Som helhed betragtet skulle samtlige 9 bind gerne give en både dækkende og sammenhængende fremstilling af medie- og kommunikationsvidenskabernes teorihistorie og aktuelle status.

MÅLGRUPPE

Værket henvender sig til enhver med studiemæssig interesse i medie- og kommunikationsvidenskabernes videnskabelige teorier, eksempelvis:

- studerende på medie- og kommunikationsuddannelser
- forskerstuderende inden for medie- og kommunikationsvidenskab

- studerende på de øvrige videregående human- og samfundsvidenskabelige uddannelser, hvor overvejelser over medie- og kommunikationsteorier indgår som et element
- enhver akademiker eller 'oplyst borger' med interesse i medie- og kommunikationsteorier.

PROBLEM

At lave et redigeret oversigtsværk i flere bind om medie- og kommunikationsvidenskabernes videnskabelige teorier rejser mindst tre typer problemer: videnskabsspecifikke, fremstillingsmæssige og redaktionelle.

For det første det specifikke problem, som medie- og kommunikationsvidenskaberne frembyder, nemlig for så vidt de udgør et bredt, forskelligartet og tværvideenskabeligt teorikompleks, rækkende fra humanvidenskaberne over samfundsvidenskaberne til dele af naturvidenskaben (og inden for hver af disse hovedkategorier er feltet ligeledes mangesiddet og tværvideenskabeligt). En introduktion til og oversigt over medie- og kommunikationsvidenskabernes videnskabelige teorier vil derfor tendentielt skulle se forskellig ud, alt efter hvilken del af medie- og kommunikationsvidenskaberne, der vælges som væsentligst eller som udgangspunkt, og dermed som styrende princip.

For det andet to fremstillingsmæssige problemer. Dels det generelle problem på den ene side at ville introducere og give overblik, og på den anden side at ville gå i dybden, dels det enkle forhold at alt ikke kan siges, og slet ikke på én gang, hvorfor der nødvendigvis må foretages valg, opdeles, sammenfattes, tematiseres, osv.

For det tredje det redaktionelle problem at de enkelte bøger skrives af forskellige personer, der (bevidst eller ubevidst) hver især skriver ud fra sit synspunkt og på sin måde.

Opgaven er således at finde en overordnet ramme for samtlige bind, der gør det muligt:

- på en og samme tid at skabe overblik, holde sammen på og fokusere medie- og kommunikationsteoriernes mangesidede felt, samtidig med at dets diversitet og tværfaglighed så vidt muligt bevares og kommer frem, og samtidig med at den overordnede ramme i udgangspunktet i så ringe grad som muligt 'styrer', hvad der skal med, og hvad der ikke skal med
- både at give overblik og gå i dybden, samt at få sagt det væsentlige og samtidig skabe sammenhænge
- at holde sammen på flere og forskellige redaktører og skribenter, uden at de dog skal skrive helt ens og det samme

BINDENES OVERORDNEDE STRUKTURERING

For at imødekomme ovennævnte krav er det valgt dels at lade fokuspunktet være *de analytiske genstandsfelter*, som de forskellige teorier forholder sig til (ved at være rettet mod dem, udpege eller diskutere deres væremåde, grænser, osv.), dels at lade det overordnede ordningsprincip for bindene være disse analytiske genstandsfelters placering i en kommunikationsmodel. At tale om kommunikationsmodel her, er en smule misvisende, idet der er tale om en måde at strukturere og afgrænse medie- og kommunikationsvidenskabernes genstandsfelter på, og altså ikke om en afspejling af de forhold, der måtte kendetegne en given kommunikationssituation. Kommunikationsmodellen tjener således kun til inspiration for denne organisering.

Resultatet bliver i første omgang 5 bind, der hver især behandler de medie- og kommunikationsvidenskabelige teorier, alt efter hvilket af følgende fem analytiske genstandsfelter de overordnet set sætter i centrum:

- kontekst
- afsender

- budskab
- modtager
- medie

Imidlertid falder (mindst) to væsentlige analytiske genstandsfelter uden for denne struktur, nemlig henholdsvis *kommunikation* samt medie- og kommunikations*historie*. Disse to vil derfor blive behandlet i yderligere to bind.

Endelig vil der uden for den her skitserede struktur blive lavet et bind 1 af mere generel karakter; heri skal forskellige opfattelser af væsentlige fundamentale begreber (videnskabsteori, teori, metode, analyse, medieteorier, osv.) diskuteres, ligesom også forholdet mellem de øvrige bind kort skal opføres.

Der er således ikke én fremadskridende progression mellem binderne, men snarere en systemisk sammenhæng; de kan derfor læses hver for sig, uafhængigt af de øvrige, og de kan læses i vilkårlig rækkefølge.

Der vil i visse tilfælde være tale om overlap, nemlig hvor en teori er relevant inden for to (eller flere) analytiske genstandsfelter (eksempelvis hermeneutik i forbindelse med både 'Budskab' og 'Modtager'). I de tilfælde vil den blive behandlet begge steder, men i hvert sit perspektiv (de generelle overvejelser over, i dette tilfælde, hermeneutik, vil blive behandlet i forbindelse med det genstandsfelt, hvor de teorihistorisk først dukker op).

BINDENES KAPITLERS OVERORDNEDE STRUKTURERING

I alle de 7 egentlige oversigtsbind (bind 2-8) vil der blive tale om to grupper af kapitler (for så vidt det viser sig at være relevant i det enkelte tilfælde):

- kapitler med fokus på teorier, der tematiserer bestemte *tilgange til eller synsvinkler på det analytiske genstandsfelt* ("Hvorledes begribe genstandsfeltets 'indhold'?")

- kapitler med fokus på teorier, der tematiserer *selve genstandsfeltet og de temaer, der kendetegner det* ("Hvilke temaer kendetegner genstandsfeltet?", "Hvor går genstandsfeltets grænser?")

De første vil typisk omhandle teoretiske 'skoler' eller retninger (diskursanalyse, semiotik...), mens de andre typisk vil omhandle temaer, der udspringer af genstandsfeltets væremåde (narrativitet, intertekstualitet, det visuelle...). Der vil her naturligvis være overlap (nogle teorier om narrativitet eller det visuelle vil være semiotisk inspirerede, osv.). Disse overlap vil der blive taget vare på via henvisninger.

Hermed er givet de overordnede retningslinjer for bindenes overordnede strukturering samt for deres strukturering i kapitler, tilbage står så at foreslå en fælles form til det, der skal stå i kapitlerne.

GENNEMGÅENDE INDHOLDSFORMER I BINDENES ENKELTE KAPITLER

Hvert kapitel skal så vidt muligt indeholde *de samme typer af indhold* (der vil naturligvis være undtagelser, hvor det ikke kan lade sig gøre). Dette for at give et enhedsligt præg og sammenhæng gennem alle bindene.

De typer af indhold, der skal være der, udfolder sig ad fire akser. I den konkrete fremstilling vil flere af indholdstyperne sandsynligvis kunne tilgodeses samtidig. De bevægelser, der gøres rede for nedenfor, vil derfor ikke nødvendigvis skulle udfoldes fremadskridende i den konkrete fremstilling, men vil så at sige krydse hinanden som det nu falder mest naturligt i det pågældende bind.

De fire indholdsakser:

- en *teorihistorisk* akse, hvor fremstillingen bevæger sig fra det fortidige til det aktuelle
- en *videnskabsteoretisk* akse, hvor fremstillingen bevæger sig fra det generelle videnskabsteoretiske over det specifikt medie- og kommunikationsvidenskabelige til det mediespecifikke (og eventuelt genrespecifikke)
- en *pædagogisk* akse, hvor fremstillingen bevæger sig fra det introducerende til det kritisk diskuterende
- en *kompleksitets*akse, hvor fremstillingen bevæger sig fra teorier om det 'simple' til teorier om det komplekse eller integrative med henblik på enten de analytiske genstandsfelters grænser eller de konkrete medie- og kommunikationsartefaktens grænser (det integrative mhp. genstandsfelters grænser gælder dog ikke ved bind 6 og 7 (binderne om 'Kommunikation' og 'Medie- og kommunikationshistorie'))

Disse fire indholdsakser skal således hver især sikre:

- at de forskellige teoriretningers historie og aktuelle status præsenteres
- at de enkelte teories anknytning til medie- og kommunikationsvidenskabernes utvetydigt kommer i fokus, samt at deres mediespecificitet (og eventuelle genrespecificitet) behandles
- at de væsentligste positioners centrale begreber og indsigter introduceres så neutralt som muligt, og at de forskellige teoriretninger diskuteres indbyrdes
- at der kan tages højde for de teorier, der arbejder på grænserne eller er integrative; for det første teorier, der tematiserer grænserne mellem de analytiske genstandsfelter, og måske har det som ambition at problematisere dem (eksempelvis fra de rene tekstinternt orienterede tekstteorier ('det simple') til mere pragmatisk orienterede tekstteorier, der viser hen mod modtagerteoriene ('det komplekse/integrative'); eller omvendt: fra de rene modtagerorienterede teorier ('det simple') til mere tekstanalytisk

orienterede modtagerteorier ('det komplekse/integrative '); for det andet teorier der knytter an til integrative træk i de medier, de behandler (tydeligst ved teorier der forholder sig til medier, som 'indoptager' andre medier (avis/bog/film/radio/TVs eventuelle integreren/konvergeren i computer/internet)

Endelig skal hvert bind indledes af en kort forskningsoversigt over genstandsfeltets teoritraditioner.

UDFYLDNING AF DE ENKELTE BIND

Med den overordnede ramme samt de gennemgående indholdsformer på plads mangler der 'blot' den detaljerede udfyldning af de enkelte bind. Nedenfor følger et bud på, hvad der vil kunne indgå i de enkelte bind.

Der skal dog tages en række forbehold for nedenstående:

- der er tale om emner, som gerne skulle dækkes ind, men:
 - de kan ikke alle nødvendigvis opfattes som egentlige underkapitler (enkelte af dem skal evt. slås sammen)
 - der er ikke tale om en udtømmende eller færdig liste på dette tidlige tidspunkt i processen
 - der er tale om en 'ønskeliste', hvis opfyldelse vil være afhængig af, hvorvidt der kan findes skribenter til det hele
- den endelige disponering samt detaljer om indholdet i de enkelte bind laves i samarbejde med hver af de syv skribenter/bindredaktører
- sideangivelserne er meget foreløbige, men illustrerer dog det relative forhold mellem kapitlerne

Nedenstående kan dog være med til at illustrere, hvorledes de foregående overvejelser pt. tænkes virkeliggjort.

BIND 1: MEDIE- OG KOMMUNIKATIONSTEORI

• indledning	2
• videnskabsteori, filosofi og videnskabsfilosofi	5
• teori, metode, analyse	15
• medie- og kommunikationsvidenskabernes (tvær)videnskabelighed	5
• metaforer for medie og for kommunikation	13
• medieteori	15
• om oversigtsværkernes opbygning	2
ialt	55 sider

BIND 2: TEORIER OM MEDIERNES KONTEKSTER

• indledning (m. kort forskningsoversigt)	7
• samfund (teorier om: netværks-, informations-, videns- og postindustrielle samfund, samt om systemteori/det hyperkomplekse samfund)	30
• det sociale (teorier om etnometodologi, symbolsk interaktionisme, hverdagslivets sociologi)	20
• økonomisk teori/medieøkonomi	8
• kultur	18
• (post)modernitet	22
• global, national, lokal	12

• offentligheden	8
ialt	125 sider

BIND 3: TEORIER OM MEDIERNES AFSENDERE

• indledning (m. kort forskningsoversigt)	7
• journalistik	15
• professionsdannelse	8
• (tekst)produktionsanalyse	15
• institutionsanalyse	10
• organisationsteori	15
• agenda setting og gate-keeping	15
ialt	85 sider

BIND 4: TEORIER OM MEDIERNES BUDSKABER

• indledning (m. kort forskningsoversigt)	7
• strukturalisme/semiotik	10
• hermeneutik	10
• myteteori	3
• dekonstruktion/poststrukturalisme	10
• retorik	5
• diskursanalyse	10
• tekstlingvistik	5
• content analysis	5
• pragmatik	5
• genre	10
• narrativitet	15

• æstetik	10
• argumentation	10
• multimodalitet	5
• det visuelle	15
• intertekstualitet	10
• tekst, hypertext	10
• realisme/(re)præsentation	10
ialt	165 sider

BIND 5: TEORIER OM MEDIERNES MODTAGERE

• indledning (m. kort forskningsoversigt)	7
• effektforskning	10
• uses and gratifications	10
• litterær kritik	10
• cultural studies	10
• receptionsanalyse	10
• medieetnografi	10
• psykoanalyse/psykosemiotik	8
• kognitionsteori	10
• modtagergrupper og segmenter	10
• livsstil og smag	10
• identifikation og identitet	15
• interaktivitet	15
• imageteori	5
ialt	140 sider

BIND 6: TEORIER OM MEDIERNE I SIG SELV

- indledning (m. kort forskningsoversigt) 7
- medium theory 10
- teknologiforskning 5
- socialkonstruktivisme 5
- mediefilosofi 5

- mediematerialitet 10
- tværmedialitet/mediematrix 10
- multi-/hypermedier 18
- re-mediering og medieepoker 10
- skrift/tale 10

ialt 90 sider

BIND 7: TEORIER OM KOMMUNIKATION

- indledning (m. kort forskningsoversigt) 7
- kommunikationsbegrebet 10
- kommunikationsmodeller 23
- organisationskommunikation 7
- intern/ekstern kommunikation 10
- PR 10
- journalistik 10
- risikokommunikation 7
- markedskommunikation 7
- corporate communication 7
- kampagneplanlægning 7
- krisekommunikation 7

• politisk kommunikation	7
• interkulturel kommunikation	7
• massekommunikation	7
• interpersonel kommunikation	7
i alt	140 sider

BIND 8: TEORIER OM MEDIE- OG KOMMUNIKATIONSHISTORIE

• indledning (m. kort forskningsoversigt)	7
• kulturhistorie	10
• genrehistorie	10
• receptionshistorie	10
• medie- og teknologihistorie	10
• socialhistorie	10
• mediehistorie?	10
i alt	67 sider

BIND 9: MEDIE- OG KOMMUNIKATIONSTEORETISK OP- SLAGSVÆRK

Emnet for opslagsværket er de væsentligste begreber, personer, strømninger mm. inden for medie- og kommunikationsvidenskabernes teori.

I modsætning til de øvrige binds overordnede struktur, så giver strukturen i opslagsværket sig lidt nemmere, idet det vælges, at lade opslagsordene følge alfabetet. Man kunne også have forestillet sig, at denne struktur var kombineret med længere syntetiske artikler og/eller længere almene introduktioner, men da de for en stor dels vedkommende vil findes i de øvrige bind, udelades de i opslagsværket, der derfor udelukkende følger alfabetets

struktur (dog tilføjes der en synoptisk tidstavle til slut, se nedenfor). De forskellige opslag vil blive bundet sammen af et netværk af henvisninger.

Der vil blive lavet opslag om:

- væsentligste begreber (dette vil blive den mest omfangsrige del)
- personer
- væsentligste tidsskrifter
- væsentligste forskningsmiljøer, -centre og -foreninger
- evt. nationale forsknings- og teoritraditioner

Med hensyn til størrelsen af de enkelte opslag vælges en kombination af:

- kortere opslag (1 linje-0,5 side)
- længere historiske og systematiske artikler, der evt. kan være mere diskuterende (ca. 4-6 sider)

De længste af de kortere opslag samt de længere artikler skal indeholde henvisninger til den væsentligste oversigtslitteratur samt hovedværker inden for emnet, ligesom der også skal henvises til de øvrige 8 bind for uddybende behandling samt yderligere litteratur.

Som nævnt laves der til slut i bindet en synoptisk tidstavle over de væsentligste værker og personer:

	medie- og kommunikationsvidenskab	humanvidenskaberne	samfundsvidenskaberne	naturvidenskaberne	medierne
1900					
1950					
60erne					
osv.					